

Борис Нилевић

ПИТАЊЕ ЕТНИЧКО-КОНФЕСИОНАЛНИХ ПРОМЈЕНА
У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ НАСТАЛИХ ДОЛАСКОМ
ОСМАНСКЕ ВЛАСТИ
(ПРЕВАСХОДНО) КОД СРПСКОГ НАРОДА)

У знаности још није расвијетљено питање етничких промјена у Босни и Херцеговини које су настале доласком турске власти. Нешто више знамо за подручје сјевероисточне Босне¹⁾ и Босанске крајине.²⁾ Оно што је од турских извора досад угледало свјетло дана представља незнатан дио материјала који постоји, те ће се његовим објављивањем за поједине регије много више сазнате у цјелини.³⁾

1) Васић, М., *Кнежине и кнезови тимарлије у Зворничком санджаку у XVI вијеку*, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине X, Сарајево, 1959, 247—279 (Васић М., *Кнежине*); Ханџић А., *Постанак и развитак Бијељине у XVI вијеку*, Прилог историји насеља и исламизације у сјевероисточној Босни, Прилози за оријенталну филологију XII—XIII, Сарајево, 1965, 45—74 (Ханџић А., *Постанак и развитак Бијељине*); исти, *Етничке промјене у сјевероисточној Босни и Посавини у XV и XVI в.*, Југословенски историјски часопис 4, Београд, 1969, 31—37 (Ханџић А., *Етничке промјене*); исти, *О исламизацији у сјевероисточној Босни у XV и XVI вијеку*, Прилози за оријенталну филологију XVI—XVII, Сарајево, 1970, 5—48 (Ханџић А., *О исламизацији*); исти, *Зворник у другој половини XV и у XVI вијеку*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине XVIII, Сарајево, 1970, 141—196 (Ханџић А., *Зворник*); исти, *Тузла и њена околнина у XVI вијеку*, Сарајево, 1975. (Ханџић А., *Тузла*).

2) Лопацић Р., *Бихаћ и Бихачка крајина*, Загреб, 1800. (Лопацић Р., *Бихаћ*); Скорић В., *Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни*, Гласник Земаљског музеја у БиХ XXX, Сарајево, 1919, 219—265 (Скорић В., *Поријекло православног народа*); Гаврановић Б., *Повијест фрањевачког самостана Петрићевац и фрањевачких жупа у Босанској крајини*, Сарајево, 1959. (Гаврановић Б., *Повијест*); Васић М., *Етничка кретања у Босанској крајини у XVI вијеку*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине XIII, Сарајево, 1963, 233—250 (Васић М., *Етничка кретања*).

3) Ханџић А., *О исламизацији*, 6—7; Проблеме миграционих кретања на ширем подручју Босне и Херцеговине обухватају прилози Н. Филиповића на аналитичко-теоријски начин. Филиповић Н., *Напомене о*

Турци, или — како их стари извори називају — Исмаил-хани или Агарени, постепено су освајали Босну и Херцеговину од деведесетих година XIV стољећа, па до заузећа Бихаћа 1592. године. У њој су затекли јужнословенски елеменат разнородне етничке и вјерске припадности. Иако су у појединим »крајевима живјеле компактне српске или хрватске масе, већи дио територије имао је измијешано становништво или су се налазиле мање или веће оазе једних у мору других, тако да је ту немогуће повући одређеније границе између етничких група и вјерских заједница.«⁴⁾ Миграциони процес које се на овом простору збивао у другој половини XV и у току XVI стољећа у великој мјери измијенил ће стање које су Османлије затекли.⁵⁾ Вјерске прилике су биле још компликованије. Турци су овдје затекли припаднике православне, католичке и босанске цркве. Процес исламизације која је интензивно трајала више од једног стољећа, учинио је још сложенијом вјерску слику становништва у Босни и Херцеговини.⁶⁾

У неким крајевима старо становништво је изгнуло, или је пало у ропство, покошено кугом или другим болестима, те се на његову земљу населио нови народ.⁷⁾ Османско Царство је тада због потребе своје економије, стабилизације свог друштвено-политичког и војног поретка вршило колонизацију пустих и слабо насељених крајева. Основну масу колонизације »представљали су власи — Срби из Херцеговине. Треба истаћи да је та колонизација сезала далеко на запад у току 16. вијека, захваћајући неке крајеве који су данас у саставу СР Хрватске.«⁸⁾ Сточари из старе Рашке, Хума и Зете направише компромис са Османлијама служећи у њиховој војсци као мартолоси, дербенџије и војнуци, те тако сачувати повластице средњовјековних сточарских катуна »проширивши их и на долине, и на рушевинама некадашњих жупа изградити племенске и кнежинске

исламизацији у Босни и Херцеговини у XV вијеку, Годишњак Центра за балканолошка испитивања АНУБиХ VII/5, Сарајево, 1970, 141—167 (Филиповић Н., *Напомене о исламизацији*); исти, *О проблемима друштвеног и етничког развика у доба османске власти*, Прилози Института за историју 11—12, Сарајево, 1976, 274—282 (Филиповић Н., *О проблемима друштвеног и етничког развика*).

⁴⁾ Васић М., *Мартолоси у југословенским земљама под турском владавином*, Дјела АНУБиХ XXIX/17, Сарајево, 1967, 150 (Васић М., *Мартолоси*).

⁵⁾ Исти, исто, 150.

⁶⁾ Исти, исто, 150.

⁷⁾ Чубриловић В., *Порекло муслиманског племства у Босни и Херцеговини*, Југословенски историјски часопис, година I, свеска 3 и 4, Љубљана — Загреб — Београд, 1935, 370 (Чубриловић В., *Порекло муслиманског племства*).

⁸⁾ Филиповић Н., *О проблемима друштвеног и етничког развика*, 276.

аутономије.«⁹⁾ Из ових крајева полазиће они у XV и XVI стољећу с Турцима у рат и пустошити Далмацију, Босанску крајину, Лику и Словенију. По освојењу ових земаља, Османлије ће мјесто старосједилаца Хрвата, колонизирати те крајеве највише Србима из Рашке, Зете, Херцеговине и источне Босне, као ратарима и војницима.¹⁰⁾

Колонизација се вршила »унутар параметра једног империја, који је завојевачки манипулисао покореним народима и налазио начина да те народе мобилише за своје потребе и циљеве, какву појаву уочавамо и у другим дијеловима Османске Царевине. Према томе, етничке промјене у Босни посљедица су логике једне империјалне политике која јача свој важан емпориј у сучељавању са средњом Европом и Средоземљем, па их треба третирати као органску хисторијску чињеницу.«¹¹⁾ Етничке промјене које настају на јужнословенском простору доласком Турака »потичу или од политичких сила које дејствују од XVI до XIX в. на њихово расељавање или насељавање, или су настале под утицајем привредних и друштвених фактора који делују стихијски и по Ј. Цвијићу су обично важнији од политичких чинилаца. Врло често се мешају привредни и политички узроци сеоба, међу собом допуњују и некад је тешко утврдити где престаје један чинилац, а где почиње други или обрнуто.«¹²⁾

Из турских пописа зворничког санџака из друге половине XV и XVI стољећа, као и неких законских споменика из тог периода, уочљиве су значајне етничко-конфесионалне промјене које су се догодиле у овој области доласком османлијске власти и у првом стољећу њеног трајања.¹³⁾ Промјене су узроковане стратегијском важношћу ове истурене области на дуже вријеме и њеним великим привредним значајем. Помјерање становништва настало је самим османским освајањем. Турски попис из 1476/7. године констатује више пустих насеља у босанском дијелу зворничког санџака.¹⁴⁾ У овој области је прије турског запосједања постојало 10 католичких цркви, односно фрањевачких самостана у сљедећим мјестима: Сребреници, Брагунцу (Црнци), Зворнику, Теочаку, Бијељини, Корају, Горњој Тузли, Доњој Тузли, Горњој Скакави (према Брчком) и Модричи, што

⁹⁾ Чубриловић В., *Порекло муслиманског племства*, 371.

¹⁰⁾ Исти, исто, 371, 378.

¹¹⁾ Филиповић Н., *О проблемима друштвеног и етничког развика*, 276—277.

¹²⁾ *Историја народа Југославије II*, Београд, 1960, 790 (*Историја народа Југославије II*).

¹³⁾ Ханџић А., *Етничке промјене*, 32.

¹⁴⁾ Исти, *Зворник*, 146.

говори о католичкој структури становништва.¹⁵⁾ У раном периоду турске власти нестало је неколико католичких богомоља (Црнча или Братунац, село Чагаљ и Теочак), јер их тадашњи османски пописи уопште не помињу.¹⁶⁾ Неке католичке цркве на овом подручју нестале нешто касније »као резултат појачане исламизације и урбаног ширења муслиманских градских насеља, гдје су се оне налазиле, као и због насељавања новог становништва, влаха — сточара, па су се фрањевци кретали према сјеверу, ближе Сави, у друге своје самостане, у коме правцу се и иначе кретала флукуација становника католика.«¹⁷⁾

У овом крају, нарочито према Дрини, живјело је помијешано и православно становништво, што се да видјети из извјештаја викара Ивана Капистрана, старјешине фрањевачког реда у Босни, који је писао папи Каликату III 4. јула 1455. године.¹⁸⁾ О броју, како православних, тако и католика, не може се ништа рећи, осим да је у турском времену »насељавањем бројних Влаха — сточара православне вјере, то ново становништво далеко премашило број затечених православних стареника, јер се тек касније ту подижу православни манастири и у многе мијења етничко-конфесионална физиономија ове области.«¹⁹⁾

Етничке промјене су се прво збиле око утврђених градова и на путним правцима. Турска власт усмјеравала је влахе-сточаре у ову област из стратегијских и привредних разлога. Мартолоси су бројно представљали значајан дио посада тих тврђава.²⁰⁾ У опустјела и народом проријеђена подручја око тих тврђава досељава се, затим, партирско становништво из Херцеговине, Црне Горе и западне Србије, које османски извори називају власима. Ти власи су у граничним областима вршили извјесне службе и тиме учвршћивали турску власт, тако да су у порезима били повлаштени, плаћали су тзв. филурију.²¹⁾ У турском попису из 1476/7. године било је евидентно да се »становништво са стране« досељава око тврђаве Зворника, Теочака и Маглаја, те и одакле се који родови досељавају. Тако су се »власи Бањани из Херцеговине (сјеверно од Билеће) доселили у маглајско, а њихови сусједи Рудињани у теочачко подручје.«²²⁾

¹⁵⁾ Исти, *Етничке промјене*, 32.

¹⁶⁾ Исти, *Зворник*, 146.

¹⁷⁾ Исти, исто, 146.

¹⁸⁾ Fermentžin E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editerum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, Zagrabiae, 1892, 224—226* (Fermentžin, E., *Acta Bosnae*).

¹⁹⁾ Ханџић А., *Етничке промјене*, 33.

²⁰⁾ Исти, *Зворник*, 146.

²¹⁾ Исти, исто, 146.

²²⁾ Исти, исто, 146.

У бијељинској нахији, која је територијално спадала међу веће нахије у зворничком санџаку, помиње се у почетку мали број села, што указује да је то подручје доласком Османлија затечено празно, или је приликом освајања опустошено.²³⁾ Касније се овај крај стабилизовао сређивањем политичких и привредних прилика, што се види кроз пораст становништва у пописима из 1533. и 1548. године.²⁴⁾ Дефтер из 1548. године констатује мноштво досељеника које биљежи као »дошлац« или »дошлица«, и то како муслимане, тако и хришћане.²⁵⁾

Турци су у бијељинску нахију населили влахе сточаре, о чему говоре звања њихових сеоских старјешина примићура и лагатора, као и чисто православна имена становника.²⁶⁾ Османлије су »влахе сточаре посебно протежирали, јер су представљали уједно полувојничку организацију из које су регрутовани војници и мартолови, посебне врсте војске које су чувале гранична подручја, граничне тврђаве, путеве и ишле у рат. Због тога су власи били онај елемент, који је понегдје у приличном броју примио ислам.«²⁷⁾

Влашка колонизација је у великој мјери обухватила и босански санџак. Анализирајући дефтер за тај санџак из 1489. године, Н. Филиповић поставља питање: »одакле су дошли ти бројни власи у Босански санџак и да ли се влашка колонизација вршила само за Турака или је до тога долазило и у раније вријеме? ... По топономастици села могло би се закључити да се досељавање вршило из Херцеговине, Црне Горе, извјесних крајева Србије, као и са запада. По појави попова у извјесним селима може се са сигурношћу тврдити да се у тим влашким колонизацијама радило о знатном броју православних влаха. Такав је случај, на примјер, у крају око Високог ... Унутрашњи сукоби у босанској краљевини, вјерски сукоби и обрачуни с богумилима, као и турски упади у Босну доводили су до пустошења и депопулације, па су се санација производње и насељавање опустјелих крајева могле вршити насељавањем влаха ... Али, онда опет остаје отворено питање откуда толика множина православца у срцу босанске краљевине. Сигурно је да постоји неколико слојева влаха у краљевој земљи. На то указује ниво и врста њихове земљорадничке производње. Узевши уопштено, влашко становништво се у дефтеру из 1489. године појављује потпуно територијализовано и са свим одликама жупског сељаштва. Ако је оно колонизовано у доба Турака, онда та чињеница указује да се власи измијешани са жупским сељаштвом

23) Исти, *Постанак и развитак Бијељине*, 59.

24) Исти, исто, 59—60.

25) Исти, исто, 60.

26) Исти, исто, 60.

27) Исти, исто, 61.

далеко брже преображавају у сједилачко сељаштво него када су насељени у већим компактним групацијама...«²⁸⁾

По путописцу Курипешкићу, који је обилазио Балкан 1530. године, Босну је од града Врхбосне (Сарајева), па на исток до Звечана или Митровице насељавао српски и муслимански живаљ. »Срби имају своје свештенике и цркве по хришћанском обреду...«²⁹⁾

И Босанска крајина је у турском периоду доживљавала знатне етничке и вјерске промјене, нарочито у XVI стољећу, када је изгубила дио старосједилачког и добила масе новог становништва. Ширење османске власти у овој области трајало је више од једног стољећа. Почело је у исто вријеме када је освојена босанска средњовјековна држава, а завршено је заузећем Бихаћа 1592. године.³⁰⁾ Податке о кретању становништва у Босанској крајини у XVI стољећу садрже турски пописни дефтери за босански и клишки санџак, нарочито они из 1528—30, 1541, 1563. и 1574. године. Ови извори одражавају »сваки за своје вријеме тачну или приближно тачну слику стања насељености и географске распрострањености етничких група, социјалних категорија и вјерских заједница.«³¹⁾

Османско освајање Босанске крајине одвијало се на штећу хрватског становништва које се стално смањивало. У сјеверозападним и западним »дијеловима Крајине, који су етнички били чисто хрватски, сасвим га је нестало. Мање је било погођено у крајевима гдје је турска власт успостављана мирним средствима. Више католичког становништва очувало се око горњег Врбаса, Купреса, Ливна; мање око Јајца, Каменграда и Б. Новог...«³²⁾

Слабо стање насељености није Турцима одговарало ни у економском, ни у војном погледу, те они насељавају на пушта мјеста покретљиве сточаре — влахе из Херцеговине, Црне Горе, источне Босне и југозападне Србије, који се у масама јављају крајем XV и почетком XVI стољећа »дуж цијеле источне границе данашње Босанске крајине и почињу већ тада да се насељавају на њезино тло.«³³⁾ Тиме је појачаван број Срба у овој об-

²⁸⁾ Филиповић Н., *Напомене о исламизацији*, 153.

²⁹⁾ Курипешкић Б., *Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румунију 1530*, Сарајево, 1950, 29 (Курипешкић Б., *Путопис*).

³⁰⁾ Васић М., *Етничка кретања*, 233, 244.

³¹⁾ Исти, исто, 239; Курипешкић Б., *Путопис*, 20—22.

³²⁾ Васић М., *Етничка кретања*, 247.

³³⁾ Исти, исто, 237—238; Вујасиновић Сл., *Манастир Моштаница*, Вања Лука, 1933, 9, 15 (Вујасиновић Сл., *Манастир Моштаница*); *Енциклопедија Југославије* I, Загреб, 1955, 699 (*Енциклопедија Југославије* 1); Гаврановић Б., *Повијест*, 128—129.

ласти. Приливом влаха Босанска крајина је етнички још средином XVI стољећа добила изразито српско обиљежје. Под називом влаха треба подразумевати Србе.³⁴⁾

Турска власт је стимулисала миграциони процес и мањим пореским оптерећењем становништва у пограничним нахијама.³⁵⁾ Срби се насељавају »као сточарски мартолови, врше војну службу на граници, живе на слободним баштинама понегдје организовани у својим сточарским самоуправама (Змијање, Јањ«) или су као раја насељавани на »спахилуцима крајишких ага и бегова...«³⁶⁾

Турци су продрли дубоко и у Лићу и Далмацију, а 1537. године освојили су Клис. Санџак Клис основан је одмах након пада Клиса, 12. марта 1537.³⁷⁾ Његова главна средишта била су Клис и Ливно.³⁸⁾ За турске владавине Далмација је са Ликом и Крбавом сачињавала клишки и лички санџакат босанског пашалука.³⁹⁾

Хрвати су са својим свештенством побјегли испред Османлија у утврђене приморске градове и на острва.⁴⁰⁾ Фратар Златовић о овоме пише: »Столне су и жупне цркве биле попаљене, жупе и села разметнута, самостани разкопани и свећенство се разбјегло и разсуло. Заклонио се тко је жив утекао да сахрани главу за млетачке бедеме покрај мора. Од Цетине до Зрмање нигдје свећеника, нити светога мјеста, него се усједнула права *abonimatio deselationia*.«⁴¹⁾ Овај опис потврђује и млетачки синдик Андреа Барбариго у свом извјештају влади од 16. фебруара 1531. године, жалећи се »како нема скоро ниједног више римокатолика у далматинском континенту.«⁴²⁾ Све се разбјег-

³⁴⁾ Васић М., *Етничка кретања*, 248.

³⁵⁾ Исти, исто, 247—248.

³⁶⁾ *Енциклопедија Југославије I*, 699; Вујасиновић Сл., *Манастир Моштаница*, 9; Гаврановић Б., *Повијест*, 128—129.

³⁷⁾ Шабановић Х., *Управна подјела југословенских земаља под турском владавином до Карловачког мира 1699. год.*, Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине IV, Сарајево, 1952, 190 (Шабановић Х., *Управна подјела*).

³⁸⁾ Исти, исто, 190.

³⁹⁾ Станојевић Ст., *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, I књига, Загреб, без године издања, 543 (Станојевић Ст., *Народна енциклопедија*, I).

⁴⁰⁾ Милаш Н., *Православна Далмација*, Историјски преглед, Нови Сад, 1901, 167 (Милаш Н., *Православна Далмација*); Грујић М. Р., *Историја хришћанске цркве, Православна српска црква*, Београд, 1920, 160 (Грујић М. Р., *Историја хришћанске цркве*); Станојевић Ст., *Народна енциклопедија I*, 543; Стрика В., *Далматински манастири*, Загреб, 1930, 33 (Стрика В., *Далматински манастири*).

⁴¹⁾ Милаш Н., *Православна Далмација*, 167—168.

⁴²⁾ Исти, исто, 168.

ло и остаде »пуста од старосједилаца Хрвата сва континентална Далмација, некадашња колијевка и срце хрватске државе.«⁴³⁾

Напуштене од Хрвата, крајеве у Далмацији од Зрмање до Цетине населило је православно становништво из Босне, Херцеговине и Србије у времену од 1523. до 1527. године.⁴⁴⁾ Тада се преселило више хиљада српских породица с многим свештеницима по заповиједи турских војничких заповједника у Далмацији, да обрађују земље које су одласком Хрвата остале пусте.⁴⁵⁾ О овоме свједочи и поменути Барбариго у свом извјештају влади, говорећи »да је више хиљада *riu migliaja*) српских породица прешло околу 1527. г. у Далмацију, које заузеле сву книнску крајину, Буковицу и Котаре, а што је све тада остало било готово пусто (*guasi deserto*).«⁴⁶⁾ О истој сеоби казује и далматински провидур *Melchior Michiel* у извјештају млетачкој влади од 20. децембра 1539. године и да је »с народом прешло и много свештеника, којима народ безусловно вјерује.«⁴⁷⁾ О овоме говори и фратар Вињалић, пишући да је »било 1527. године, кад су први пут Власи, које данас зову Морлаки, а који су православне вјере, настанили се у Далмацији, а то је у предјелима Либурије и Јапидије, у којим су предјелима прије становали Хрвати, који су сви били латинске вјере.«⁴⁸⁾

У Далмацију Срби долазе као мартолоси и ратари. Њихов сусрет са старосједиоцима Хрватима Г. Станојевић упечатљиво приказује: »Можда на копну, ван градских зидина, није било католичког становништва које се склонило по далматинским градовима, у којима православних у ово вријеме није било. На те дошљаке, објективно турске савезнике, градско католичко становништво, подстрекавано од клера, дуго је гледало као на непожељне сусједи. Супротност између градова и копна у Далмацији, појачана вјерском подвојеношћу дуго се неће превазићи. То је био болан додир Срба и Хрвата у овом крају.«⁴⁹⁾

Турским освајањем Славоније, почев од 1536. године, настају знатне промјене у етничком и вјерском саставу њеног народа. Све до османлијских провала њено становништво било је

⁴³⁾ Исти, исто, 168.

⁴⁴⁾ Исти, исто, 168.

⁴⁵⁾ Исти, исто, 168.

⁴⁶⁾ Исти, исто, 168—169.

⁴⁷⁾ Исти, исто, 169.

⁴⁸⁾ »L' anno 1527 fu' la prima volta, che i Vlassi, ora detti Morlacchi professanti il rito greco, si stabilirono in Dalmazia, cioè nelle parti della Liburnia e Japidia, che per avanti erane abitata dai Croati, i quati erang tutti di Rito latino.«

⁴⁹⁾ Станојевић Г., *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијека*, Београд, 1970, 47 (Станојевић Г., *Југословенске земље*).

хрватско, уз мање групе Срба, досељене из Срема, те нешто странаца Мађара, Нијемаца и Италијана.⁵⁰⁾ Од освојеног подручја Турци су образовали два санцака. Године 1536. основан је пожешки, а 1552. санцак Зачасна, Пакрац или Церник, како се све звао један те исти санцак који је обухватао најзападнији дио турског подручја на земљишту између Саве и Драве, западно од пожешког санцака. Сви горњи »називи овога санцака долазе од имена градова у којима је у разним временима било средиште тога санцака и сијело његовог санцака-бега.«⁵¹⁾ Како се славонско католичко становништво било разбјегло, Турци су тамо насељавали православне из Босне и Србије, да им обрађују земљу и послуже као војници, путовође и уходе.⁵²⁾

Османлијама су при колонизацији пустих земаља послужили лако покретљиви власи који су »на тај начин задржали старе и стицали нове повластице и избјегавали пуну потчињеност и кметски положај. Прве такве знатне групе српских насеља у Славонији налазимо као војнуке и мартолосе већ почетком турске владавине код Осијека, затим у околини Пожеге.«⁵³⁾ Ипак су Хрвати-католици остали најбројнији етнички елемент турске Славоније.⁵⁴⁾

Србе су позивали и аустријски официри и насељавали их на опустјелој хрватској граници као стражу. Пораз који је претрпјела војска султана Сулејмана приликом опсаде Беча 1529. године изазвао је врење и кретање међу Србима у Турској. Углед монархије је порастао, те српски народ у Турској поче у Хабзбуршкој Царевини гледати заштитника хришћанског дораслог Османлијама. Босански Срби из околине Срба, Гламоча и Унца споразумјели су се са аустријским пограничним властима да пређу под аустријску управу.⁵⁵⁾ Срби су овим пресељењем

⁵⁰⁾ Ивић А., *Миграција Срба у Славонију током 16, 17 и 18. столећа*, Српски етнографски зборник САН XXXVI, Насеља и порекло становништва по архивским документима 21, Суботица, 1926, 15 (Ивић А., *Миграције Срба*); Грујић М. Р., *Старине манастира Ораховице у Славонији*, Старинар, Орган Српског археолошког друштва, Трећа серија, књига четрнаеста, Београд, 1939, 7 (Грујић М. Р., *Старине манастира Ораховице*); *Историја народа Југославије II*, 197.

⁵¹⁾ Шабановић Х., *Управна подјела*, 194.

⁵²⁾ Ивић А., *Сеоба Срба у Хрватску и Славонију, Прилог испитивању српске прошлости током 16. и 17. века*, Сремски Карловци, 1909, 4 (Ивић А., *Сеоба Срба*); и исти, *Досељавање Срба у Славонију током XVI столећа*, Гласник Географског друштва 7 и 8, Београд, 1922, 90—91 (Ивић А., *Досељавање Срба*); и исти, *Миграције Срба*, 15—16.

⁵³⁾ *Историја народа Југославије II*, 198.

⁵⁴⁾ Исто, 197.

⁵⁵⁾ Ивић А., *О првој српској сеоби у Жумберак (1530—1535)*, Загреб, 1920, 5 (Ивић А., *О првој српској сеоби*); Кашић Д., *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, Београд, 1971, 9 (Кашић Д., *Српски манастири*).

гледали да побољшају своје стање, учврсте православну вјеру и да буду од помоћи својим сународницима у Турској. Хабзбуршка управа имала је намјеру да Србе као одличне ратнике искористи у борби против Турака.⁵⁶⁾

Први помен о сеоби Срба са босанског на аустријско земљиште потиче из септембра 1530. године, када је хрватски бан Иван Торквађо Карловић јавио крањском земаљском капетану да га је око 50 српских фамилија обавијестило да жели прећи под хришћанску управу.⁵⁷⁾

Занимљива су и имена која су употребљавана за оновремене Србе. Говорећи о народима који насељавају Босну, Курипешкић у путопису из 1530. године вели: »... Друго су Срби (Surffen), које они зову Власима (Wallachen), а ми их зовемо Зиген (Вићи, Чићи) или мартолозима.«⁵⁸⁾ За Курипешкића су мартолози и власи синоними за Србе.⁵⁹⁾

Према Матасовићевим Фојничким регестима, Турци су за Србе употребљавали назив »серф«, »serffmillet« (Срби, српски народ).⁶⁰⁾ Исељене влахе из Турске у католичким земљама су називали различитим именима: ускоци, пребјегли Турци, Власи, Срби, Расциани, Морлаци, јеретици и шизматици.⁶¹⁾

Тешко је утврдити број православних у оновременој Босни, јер пописи православних вјерника од стране њихових свештеника по парохијама до сада нису пронађени. Податке за период од XV до XIX стољећа углавном црпимо из извјештаја

⁵⁶⁾ Ивић А., *О првој српској сеоби*, 5.

⁵⁷⁾ Исти, исто, 5—6.

⁵⁸⁾ Курипешкић Б., *Путопис*, 21; Именом Чичи или Вићи звали су се »становници Вићарије, кршевите области у источној Истри (од Трста до Крањске), насељење православним Власима, досељеним са источне стране Јадрана, из Хрватског Приморја и сјеверне Далмације. Словенци су звали Власима и оне православне који су се у XVI вијеку доселили из Босне и населили у југоисточној Крањској, у Бујановцима, Мариндолу и Жумберку. То су управо општине на путу из Љубљане у Босну, кроз које је прошао Курипешкић (Ново Мјесто — Метлика — Мехово). Зато Курипешкић и зове досељене Србе Вићима јер су исте вјере као и они.« Исти, 21, нап. 77, коментар преводиоца Ђ. Пејановића. »Мартолози су хришћански крајишници, граничарски војници, којима је турска управа дала нека права они су имали дужност да чувају и бране државне границе.« Исти, исто, 21, нап. 78, коментар преводиоца Ђ. Пејановића.

⁵⁹⁾ Курипешкић Б., *Путопис*, 21; Васић М., *Етничка кретања*, 248, нап. 67; исти, *Мартолози*, 142.

⁶⁰⁾ Матасовић Ј., *Фојничка регеста*, Споменик СКА LXVII, Други разред 53, Београд, 1930, 104 и даље (Матасовић Ј., *Фојничка регеста*).

⁶¹⁾ Милаш Н., *Православна Далмација*, 169; Давидовић С., *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 960 до 1930 год.)*, Сарајево, 1931, 31 (Давидовић С., *Српска православна црква*); Васић М., *Етничка кретања*, 248, нап. 67.

папских легатора упућених у Рим о стању католика у Босни, који се понекад дотичу и осталих вјероисповиједи, као и код неких путописаца тога времена. Тако папски визитатор Петар Мазареки биљежи 1624. године да у Босни живе муслимани, шизматици (православни) и католици. Муслимана је било 900 хиљада, католика 300 хиљада, а православних 150 хиљада.⁶²⁾

Кроз Босну је путовао и Атанасије Георгијевић (Гргичевић) и о томе је поднио извјештај аустријском цару Фердинанду II 1626. године.⁶³⁾ Он вели: »Католика има у краљевству босанском 250.000«, а затим додаје: »шизматика у овом краљевству има већи број него католика, којима управљају њихови попови и калуђери у духовним стварима и који су прије реформе календара били много присни и пријатељи с католицима.«⁶⁴⁾ За муслимане каже да им је »много већи број него католика и шизматика.«⁶⁵⁾ Постоји неслагање између Гргичевића и Мазарекија, јер је Гргичевић рачунао Босну и Херцеговину заједно.⁶⁶⁾

У анонимном извјештају из 1622. године каже се да у Босни има 300 хиљада католика.⁶⁷⁾ По једној млетачкој вијести од 2. априла 1629. године хришћана је у Босни било свега 240 хиљада.⁶⁸⁾ О већини муслиманског становништва говори и Тонко Мрнавић у свом опису Босне из 1627. године, као и фра Маријан Маравић у свом извјештају из 1655. године.⁶⁹⁾

Иако ове цифре о општем броју становништва нису поуздане, оне су ипак значајне као први покушај успостављања народносне и вјерске статистике Босне и Херцеговине.

У новије вријеме постајемо сигурнији у сагледавању овог питања, захваљујући објављивању једног пописа босанског санџака из 1604. године, који презентира конкретно демографско стање као прилог широј проблематици становништва у Босни у

⁶²⁾ Драгановић К., *Извјешће апостолског визитатора Petra Masarechija о приликама католичког народа у Бугарској, Србији, Сријему, Славонији и Босни г. 1623. и 1624.* Старине ЈАЗУ XXXIX, Загреб, 1938, 43 (Драгановић К., *Извјешће*).

⁶³⁾ Соловјев А., *Нестанак богумилства и исламизација Босне*, Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине I, Сарајево, 1949, 63 (Соловјев А., *Нестанак богумилства*); Пејановић Ђ., *Становништво Босне и Херцеговине*, Београд, 1955, 25 (Пејановић Ђ., *Становништво*).

⁶⁴⁾ Пејановић Ђ., исто, 25; Соловјев А., исто, 63.

⁶⁵⁾ Соловјев А., исто, 63—64, нап. 48.

⁶⁶⁾ Исти, исто, 63.

⁶⁷⁾ Исти, исто, 62.

⁶⁸⁾ Станојевић Г., *Југословенске земље*, 171, нап. 16.

⁶⁹⁾ Сућеска А., *О настанку чифлука у нашим земљама*, Годишњак Друштва историчара БиХ XVI, Сарајево, 1967, 43.

османском периоду.⁷⁰⁾ Тај попис је спахијски, тј. обухвата »све сеоско становништво, кршћанско и муслиманско, потчињено спахији као раја, као и становништво градских насеља, које је било слободно, тј. није било уписано спахији као раја, јер није имало земље. Спахијски дефтери, према томе, не обухватају комплетно становништво, њима није била обухваћена феудална класа.«⁷¹⁾

Због обимности материјала, на видјело су изнијети само подаци за босански санџак, као »главни санџак у босанском ејалету, са сједиштем валије (паше) по којем је и називан паша санџак, који је био централни и најпространији, обухватао је 55 нахија, те мање или више карактеристичан за цијели ејалет, који је тада бухватао шест санџака (босански, херцеговачки, зворнички, клишки, пакрачко-цернички и крчко-лички). Би-хаћки санџак још није био основан, како је то мислио Х. Шабановић, јер је Бихаћ у нашем попису (1604) забиљежен као истурена гранична нахија у босанском санџаку. Босански санџак се протезао у истуреном облику, од Кос. Митровице на југоистоку до Цазинске крајине на сјеверозападу, окружен наведеним санџацима.«⁷²⁾

Овај дефтер показује у којој се мјери проширио ислам, и то посебно међу земљорадничком рајом, а знатно мање међу сточарима. Од укупног броја 64.721 кућа, на »муслимане је отпадало 45.941 кућа са 4.979 неожењених (потенцијалних кућа), а на кршћане укупно 18.780 кућа. Додамо ли броју кршћана и оно 111 кућа градског становништва, које није било рајинско, испада укупно 18.891 кућа кршћана. Из тога излази да су муслимани процентуално били заступљени са 71%, а кршћани са 29%. Међутим, овдје није узет у обзир број неожењених муслимана 4.979, па би се тај проценат још више повећао у корист муслимана... Неожењени муслимани нису убрајани као куће, живјели су у заједничком кућанству с родитељима и плаћали спахијски порез на пола чифта земље (12 акчи).«⁷³⁾ Даљим објављивањем дефтера учиниће се већи помаци у сазнавању како етничко-конфесионалних, тако и других питања нашег живота под Османлијама.

⁷⁰⁾ Ханџић А., *О друштвеној структури становништва у Босни почетком XVII слољећа*, Прилози за оријенталну филологију 32—33, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево, 1984, 129—146.

⁷¹⁾ Исти, исто, 130.

⁷²⁾ Исти, исто, 130.

⁷³⁾ Исти, исто, 137.

SUMMARY

THE MATTER OF ETHNIC AND CONFESSIONAL CHANGES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AS THE RESULT OF COMING OF OSMANLI RULE (PRIMARILY IN THE SERBIAN NATION)

Science has not yet clarified the matter of ethnic changes in Bosnia and Herzegovina that came as a result of coming of the Turkish rule. Something more is known for the regions of Northeastern Bosnia and Bosanska Krajina (Border country). The already published Turkish sources represent just a small part of the existing material, and its publication for particular regions will contribute a great deal about it on the whole.

The Turkes gradually conquered Bosnia and Herzegovina from the Nineties in 14th century until the taking of Bihac in 1592. In the country found a Southern Slav element of different ethnic and religious denomination. Although in some regions compact Serbian or Croatian masses lived, the better part of the country had a mixed population, so it is virtually impossible to draw specific borders between ethnic groups and religious communities. The process of migration, which had taken place in these parts in the second part of 15th and during 16th century, changed the condition that the Osmanlis had found to a great extent. Religious matters were even more complicated. Turks found here members of Greek Orthodox, Roman Catholic and Christian Bosnian Church. The process of islamisation, that had been going on for more than a century, made the religious picture of the population of Bosnia and Herzegovina even more complex.